

“ZARBULMASAL” ASARIDA ONOMASTIK NOMLARNING BADIY VA SEMANTIK TALQINI

Masharipova Shahnoza Baxramovna

Urganch davlat tibbiyot institutining O‘zbek tili fani o‘qituvchisi

E-mail: shahnozabahramovna88@gmail.com

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.18473527>

Annotatsiya. Maqolada Gulxaniyning “Zarbulmasal” asarida qo‘llangan onomastik birliklar lingvistik va badiiy jihatdan tahlil qilinadi. Asardagi zoonimlar orqali ifodalangan ramziy ma‘nolar, ularning ijtimoiy-tanqidiy mazmuni hamda badiiy matndagi funksional o‘rni aniqlanadi. Tadqiqot natijalari “Zarbulmasal” onomastikasi muallifning satirik tafakkuri va xalqona dunyoqarashini aks ettiruvchi muhim vosita ekanini ko‘rsatadi.

Kalit so‘zlar: onomastik birlik, zoonim, badiiy nomlash, ramziylik, satira, Gulxaniy.

Аннотация. В статье анализируются ономастические единицы, используемые в произведении Гульхани «Зарбулмасаль», с лингвистической и художественной точек зрения. Определены символические значения, выраженные через зоонимы в произведении, их социально-критическое содержание и функциональная роль в литературном тексте. Результаты исследования показывают, что ономастика «Зарбулмасалья» является важным инструментом, отражающим сатирическое мышление автора и его фольклорное мировоззрение.

Ключевые слова: ономастическая единица, зооним, художественное именование, символизм, сатира, Гульхани.

Annotation. The article analyzes the onomastic units used in Gulkhani's work "Zarbulmasal" from a linguistic and artistic perspective. The symbolic meanings expressed through the zoonyms in the work, their socio-critical content and functional role in the literary text are determined. The results of the research show that the onomastics of "Zarbulmasal" is an important tool reflecting the author's satirical thinking and folk worldview.

Key words: onomastic unit, zoonym, artistic naming, symbolism, satire, Gulkhani.

KIRISH

Zamonaviy tilshunoslikda badiiy matni lingvistik jihatdan tahlil qilish jarayonida onomastika alohida ilmiy ahamiyat kasb etmoqda. Atoqli otlar badiiy asarda faqat nomlash vazifasini bajarmaydi, balki muallifning estetik qarashlari, g‘oyaviy pozitsiyasi va ijtimoiy munosabatlarga bo‘lgan munosabatini ifodalovchi muhim semantik belgilar sifatida namoyon bo‘ladi. Ayniqsa, allegoriya va masal janrida yaratilgan asarlarda onomastik birliklar badiiy mazmuni ochib beruvchi asosiy vositalardan biri hisoblanadi.

O‘zbek mumtoz adabiyotida satirik va didaktik ruhda yozilgan asarlar orasida Gulxaniyning “Zarbulmasal” asari alohida o‘rin egallaydi. Ushbu asarda muallif

jamiyatdagi turli ijtimoiy holatlar, insoniy munosabatlar va axloqiy muammolarni bevosita tasvirlashdan ko'ra, hayvonlar obrazi orqali bilvosita ifodalash yo'lini tanlaydi. Natijada asar tuzilishida zoonimlar yetakchi onomastik qatlam sifatida shakllanadi va badiiy g'oyaning asosiy tashuvchisiga aylanadi.

“Zarbulmasal”dagi onomastik nomlar xalq og‘zaki ijodi, masallar va maqollarda shakllangan an’anaviy ramziy ma’nolarga tayanadi. Biroq Gulxaniy ushbu tayyor semantik modelni oddiy takrorlash bilan cheklanmay, uni o‘z davrining ijtimoiy-siyosiy muhitiga mos holda qayta talqin qiladi. Shu tariqa hayvon nomlari individual obraz emas, balki umumlashtirilgan ijtimoiy tip va axloqiy holatni ifodalovchi badiiy-belgili birlikka aylanadi.

Mazkur mavzuga oid tadqiqotlarda asosan “Zarbulmasal”ning janr xususiyatlari, satirik yo‘nalishi va didaktik mazmuni yoritilgan bo‘lsa-da, undagi onomastik nomlarning tizimli, semantik-funksional tahlili yetarli darajada amalga oshirilmagan. Ayni paytda onomastik birliklarning badiiy matndagi vazifasini aniqlash mumtoz adabiyotning ichki lingvopoetik mexanizmlarini chuqurroq anglash imkonini beradi.

Shu bois ushbu maqolada “Zarbulmasal” asarida qo‘llangan onomastik birliklarning turlari, ularning semantik yuklamasi va badiiy funksiyasi tahlil qilinadi. Tadqiqot jarayonida tavsifiy, semantik va kontekstual tahlil usullaridan foydalanilib, onomastik nomlarning asar g‘oyaviy-badiiy tuzilishidagi o‘rni ilmiy asosda yoritiladi.

Asardagi onomastik tizimning tuzilishi

“Zarbulmasal”dagi onomastik birliklarni quyidagi guruhlariga ajratish mumkin:

- 1. Zoonimlar** – asarning asosiy onomastik qatlamini tashkil etadi.
- 2. Ramziy nomlar** – umumlashtirilgan ijtimoiy va axloqiy mazmuni ifodalaydi.
- 3. An’anaviy semantik nomlar** – xalq og‘zaki ijodida shakllangan ma’nolarga tayanadi.

Bu tizim asarning janr tabiatiga mos holda shakllangan bo‘lib, individual shaxs emas, balki ijtimoiy tipni tasvirlashga xizmat qiladi.

Zoonimlarning semantik va badiiy vazifasi

Asarda qo‘llangan hayvon nomlari tasvirlanayotgan obrazning ichki mohiyatini ochib beruvchi asosiy belgidir:

Tulki – hiylakorlik, manfaatparastlik va soxta muomala timsoli;

Maymun – ko‘r-ko‘rona taqlid, fikrsizlik va mustaqil qarashning yo‘qligi;

Bo‘ri – zo‘ravonlik va kuchga asoslangan hukmronlik;

Sher – tashqi qudrat va hukmron mavqe, ayrim hollarda adolatsizlik ramzi.

Bu zoonimlar orqali Gulxaniy jamiyatdagi salbiy xususiyatlarni bevosita ayblamasdan, ramziy yo‘l bilan ochib beradi. Natijada asar satirik ruhda bo‘lishiga qaramay, keskin ijtimoiy mazmun kasb etadi.

Onomastik birliklarning funksional xususiyatlari

“Zarbulmasal” asaridagi onomastik nomlar bir nechta funksiyani bajaradi:

Ramziy funksiya – yashirin ijtimoiy ma’noni ifodalaydi;

Badiiy funksiya – obrazning xarakterini ixcham va ta’sirchan ochadi;

Didaktik funksiya – o‘quvchini xulosa chiqarishga undaydi;

Tanqidiy funksiya – jamiyatdagi illatlarni fosh etadi.

Bu funksiyalar o‘zaro uyg‘un holda asarning umumiy g‘oyaviy yo‘nalishini ta’minlaydi.

XULOSA

O‘tkazilgan tahlillar shuni ko‘rsatadiki, Gulxaniyning “Zarbulmasal” asarida onomastik nomlash badiiy matnning ikkilamchi unsuri emas, balki asar g‘oyaviy-estetik tuzilishining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. Asarda qo‘llangan onomastik birliklar, avvalo zoonimlar, muallifning ijtimoiy-satirik pozitsiyasini ifodalashda asosiy semantik tayanch vazifasini bajaradi. Hayvon nomlari orqali jamiyatdagi muayyan axloqiy nuqsonlar, ijtimoiy ziddiyatlar va inson xarakterining salbiy jihatlari umumlashtirilgan holda badiiy ifodalanadi.

Tadqiqot natijalari “Zarbulmasal” onomastik tizimining xalq og‘zaki ijodi bilan uzviy aloqada shakllanganini tasdiqlaydi. Asarda uchraydigan zoonimlarning semantik asoslari masal va maqollarda mustahkamlangan ramziy ma’nolarga tayangan holda badiiy qayta ishlangan. Biroq Gulxaniy ushbu an’anaviy ramziylikni o‘z davrining ijtimoiy muammolariga moslashtirib, uni yangicha g‘oyaviy mazmun bilan boyitgan. Bu holat onomastik birliklarning faqat an’anaviy emas, balki tarixiy va kontekstual ahamiyatga ham ega ekanini ko‘rsatadi.

Shuningdek, asarda individual antroponimlarning deyarli uchramasligi muallifning shaxsga emas, balki ijtimoiy tipga e’tibor qaratganini anglatadi. Bu xususiyat “Zarbulmasal” onomastikasini shaxsiylashtirilgan obrazlardan ko‘ra, umumlashtirilgan va ramziy obrazlar tizimiga asoslangan badiiy model sifatida tavsiflash imkonini beradi. Natijada onomastik nomlar nominativ funksiyadan tashqari, kuchli semantik, pragmatik va didaktik vazifalarni ham bajaradi.

Umuman olganda, “Zarbulmasal” asari onomastik jihatdan mukammal tizimga ega bo‘lib, u o‘zbek mumtoz adabiyotida badiiy nomlashning satirik va ma’rifiy imkoniyatlarini yorqin namoyon etadi. Ushbu tadqiqot xulosalari mumtoz adabiyot onomastikasini o‘rganish, badiiy matn lingvopoetik tahlili hamda ramziy nomlash

mexanizmlarini aniqlash borasidagi keyingi ilmiy izlanishlar uchun muhim nazariy va amaliy asos bo‘lib xizmat qilishi mumkin.

Foydalangan adabiyotlar ro‘yxati:

1. Gulxaniy. Zarbulmasal.
2. Begmatov E. O‘zbek tilida atoqli otlar masalasi.
3. Yo‘ldoshev B. Badiiy matn lingvistikasi.
4. Karimov S. Mumtoz adabiyot va ramziy tafakkur.

